

Keywords: *Lviv, Greeks, Stavropigian Brotherhood in Lviv, Rzecz Pospolita, Orthodox Church.*

УДК 930.1"1960/1980":316.343-058.14(477)"1946–1965"

Д. В. Нефьодов

**ВИСВІТЛЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ
ПОВОЄННОГО РОБІТНИЦТВА УРСР (1946–1965 рр.) В РАДЯНСЬКІЙ
НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
1980-х рр.**

Метою статті є аналіз рівня висвітлення суспільно-політичної активності повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.) в радянській науковій літературі другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

Встановлено, що радянська література другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. малювала далеку від реальності картину політичного життя СРСР. Політична система радянського суспільства характеризувалася в працях істориків і суспільствознавців такими рисами, як «гармонійна взаємодія і чітка організація діяльності кожної ланки», «неухильне розширення демократії, прав і повноважень Рад, громадських організацій, забезпечення соціалістичної законності і прав громадян». Зазначалося, що в умовах «розвинутого соціалізму» політична організація суспільства «набуває загальнонародний характер». Їй притаманні «ідейно-політична єдність всіх класів і верств суспільства» і «органічна єдність політичної влади і працівників».

У цій області досліджень як ні в якій іншій, відсутній реальний аналіз. Бюрократичний виконавчий апарат все більше відтискував від участі в управлінні виборні органи державних і громадських організацій. Відбувалося фактичне відсторонення трудящих, робітничого класу від процесу вироблення та реалізації політики.

Ключові слова: *УРСР, робітничий клас, повоєнна відбудова, історіографія, суспільно-політичне життя*

Радянські історики другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. велику увагу приділяли висвітленню суспільно-політичної активності робітників. Під даним терміном радянська історична наука розуміла «якості його особистості, які, проявляючись в справах, вчинках, поведінці і діяльності в сфері соціально-політичних відносин, характеризували його не тільки як працівника, а й як громадянина соціалістичного суспільства, члена колективу, громадських організацій» [1, с. 163].

Метою статті є аналіз рівня висвітлення суспільно-політичної активності повоєнного робітництва УРСР (1946–1965 рр.) в радянській науковій літературі другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.

Різні аспекти, опосередковано тотожні з предметом нашого дослідження, містяться в дисертаціях Ю. Ніколайця [2], Ю. Лаєвської [3], працях О. Додонова [4], В. Яремчука [5], Я. Грицака [6].

За оцінкою радянських вчених, суспільно-політична активність робітників виявлялася в їхньому великому інтересу до соціальної інформації, в цілеспрямованій участі в різних зборах, лекціях, заняттях в мережі партійної і комсомольської освіти, а також в практичній громадській діяльності, яка є, на переконання істориків, вищим ступенем суспільно-політичної активності [1, с. 164].

Характеризуючи процес розвитку радянського суспільства, соціолог І. Берхін акцентував увагу на тому, що радянська держава в повоєнне двадцятиріччя являла собою особливу форму класового союзу робітників, колгоспного селянства і соціалістичної інтелігенції під керівництвом робітничого класу. На думку вченого, збереження панівного становища робітничого класу стало вищим типом демократії, тому що являло собою пролетарську демократію – демократію для трудящих, для переважної більшості суспільства [7, с. 31]. Згідно марксистсько-ленінської теорії, розвиток соціалістичної державності і переростання держави в громадське самоврядування є двома сторонами єдиного процесу відмирання держави. Специфіка політичного керівництва робітничого класу розглядалася радянськими ідеологами як історично останній етап політичного керівництва суспільством взагалі, як підготовка соціально-економічних, ідеологічних, духовних передумов досягнення неполітичних форм і методів управління при комунізмі. Особливо акцентовано даний вектор простежується в роботах другої половини 60-х в умовах, коли входження в епоху комунізму розглядалося в найближчій перспективі. Основною формою участі робітничого класу в суспільно-політичному житті радянська історична наука вважала державно-політичну форму, здійснювану через Ради. Ця форма, на думку дослідника В. Кисельова, відігравала вирішальну роль і представляла пряме вираження ставлення всього робітничого класу до всього колгоспного селянства і інтелігенції [8, с. 185]. За підрахунками історика В. Романцова, серед депутатів Верховної Ради Української РСР II скликання (1947 р.) лише 27 робітників. Втім після прийняття ЦК КПРС спеціальної постанови «Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і посилення їх зв'язків з масами» (1957 р.) вже через два роки в березні 1959 р. до Верховної Ради УРСР обрано 105 робітників (23% депутатів) [9, с. 202].

За підрахунками авторів фундаментальної «Історії робітничого класу Української РСР» в складі місцевих Рад депутатів трудящих УРСР, обраних у березні 1963 р., з 412 тис. депутатів дві третини становили робітники і колгоспники, безпосередньо зайняті на виробництві. Найактивнішу участь взяли українські робітники у виборах до місцевих рад у березні 1965 р., після яких майже наполовину обновився склад депутатів, а в міських Радах – більш як на 60% [10, с. 453].

Велике значення в працях радянських науковців відведено висвітленню взаємовідносин робітничого класу і партійних структур. Радянські дослідники не виділяють представників останньої в окрему соціальну групу, постійно акцентуючи увагу на нерозривному зв'язку робітників і правлячої партії. Так, дослідник Я. Подпригоршук звернув увагу на забезпечення зростання питомої ваги робітників в партійних структурах УРСР серед прийнятих кандидатами в члени КПРС з 16,6% в 1950 р. до 27,5% в III кварталі 1955 р. [11, с. 17]. У дисертації А. Кондрацького відзначено, що в найбільших промислових центрах республіки робітники становили більшість зарахованих в партію. У 1964 р. в Донецькій, Запорізькій і Ворошиловградській областях серед прийнятих в члени партії 50-60% робітників. З середини 50-х – по середину 60-х рр. кількість робітників в КПУ збільшилася на 490 860 чол., а їх питома вага в складі республіканської партійної організації зросла з 33,1% до 39,5% [12, с. 12].

Залучення людей фізичної праці до участі в управлінні суспільством по лінії громадських органів акцентовано висвітлено радянськими науковцями. Під терміном «громадська організація» в СРСР радянська наука мала на увазі «об'єднання радянських людей, створене відповідно до їх інтересів, з їхньої волі, на засадах добровільного членства та самоврядування, з метою розвитку їх самодіяльності і активності, спрямованої на будівництво комунізму» [8, с. 187]. Аномальною особливістю функціонування громадських організацій в Радянському Союзі стало їх повне підпорядкування партійним і державним структурам аж до злиття з ними. За

твердженням дослідника В. Кисельова, участь робітничого класу в громадських організаціях стало також найважливішою формою здійснення його керівництва в політичній сфері суспільства.

Відповідно до рішення листопадового (1962 р.) Пленуму ЦК КПРС утворений Комітет партійно-державного контролю ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР. У республіках, краях, областях, містах, районах створені місцеві комітети партійно-державного контролю. На підприємствах, будівництвах, колгоспах, радгоспах, установах створені групи сприяння, а в цехах, ділянках, бригадах – пости сприяння партійно-державного контролю [7, с. 34]. На початку 1964 р. на підприємствах, будовах, транспорті УРСР діяло 145 тис. груп і постів сприяння партдержконтролю, в яких працювало 825 тис. контролерів. Вчені відмітили, що організуючи перевірку виконання директив партії і уряду, народні контролери зосереджували свою увагу на виявленні й використанні резервів промислового виробництва, зміцненні дисципліни [10, с. 454]. Втім реальний механізм впливу та результати не висвітлені.

Участь робітників у вихованні молодого покоління та оборонно-спортивній роботі висвітлювалась крізь призму діяльності Всесоюзного добровільного товариства сприяння армії, авіації та флоту СРСР (ДТСААФ). Так, дослідник А. Кондрацький відмітив, що в 1965 р. обласними організаціями республіки до ДТСААФ залучено від 57% до 69% населення [13, с. 128].

Окремим аспектом участі робітничого класу в суспільно-політичному житті є діяльність профспілок. У 1958 р. значно розширені права низових профорганізацій в управлінні виробництвом, в поліпшенні умов праці та побуту робітників. Їм надано право участі в розробці виробничих планів підприємств і установ, право заслуховувати доповіді керівників підприємств і установ про виконання виробничого плану, зобов'язань за колективним договором, заходів по організації і поліпшенню умов праці, матеріально-побутового та культурного обслуговування робітників і вимагати усунення виявлених недоліків, а в разі необхідності ставити перед відповідними організаціями питання про усунення або покарання господарських керівників, які порушують їх закони [7, с. 25]. Розглядаючи профспілки як своєрідні «школи управління», радянські історики трактували їх як «резервуар державної влади взагалі і особливо господарсько-адміністративного апарату» [14, с. 356]. Дослідник І. Берхін конкретизував цей процес, акцентуючи увагу на тому, що в першій половині 60-х рр. в управління профспілок перейшли питання охорони праці, соціального страхування, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я [7, с. 33].

Перехід окремих функцій державних органів до громадських організацій особливо помітний у сфері громадського порядку. В 1965 р. в УРСР діяло більше 30 тис. народних дружин, які налічували близько 2 млн. чол. В 1964 р. існувало більше 36 тис. товариських судів, з яких близько 13 тис. на підприємствах, будовах і транспорті [10, с. 453].

Дослідниці В. Селунська і Т. Сивохіна висловили думку, що залучення широких мас робітників до управління виробництвом і всім суспільством сприяло їх участь у всенародних обговореннях документів, що визначають основні напрямки економічного і соціально-політичного розвитку суспільства [15, с. 73].

На переконання історика В. Кисельова, люди, що вийшли з робітничого класу, склали кістяк партійного, державного, комсомольського, профспілкового, господарського апарату, військових командних кадрів, діячів науки і культури [8, с. 186]. У зв'язку з цим великий інтерес представляє умовивід вченого С. Сенявського, щодо формування вихідцями з робітничого класу абсолютно нової інтелігенції – інтелігенції робітничо-селянської, що виражає інтереси робітників і стала їх повноважним представником на тих ділянках державного, економічного, суспільного і культурного

життя, де до організованості робітничого класу необхідні також вузькопрофільні знання [16, с. 243].

Отже, радянська література другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. малювала далеку від реальності картину політичного життя СРСР. Політична система радянського суспільства характеризувалася в працях істориків і суспільствознавців такими рисами, як «гармонійна взаємодія і чітка організація діяльності кожної ланки», «неухильне розширення демократії, прав і повноважень Рад, громадських організацій, забезпечення соціалістичної законності і прав громадян». Зазначалося, що в умовах «розвинутого соціалізму» політична організація суспільства «набуває загальнонародний характер». Їй притаманні «ідейно-політична єдність всіх класів і верств суспільства» і «органічна єдність політичної влади і працівників».

У цій області досліджень як ні в якій іншій, відсутній реальний аналіз. Бюрократичний виконавчий апарат все більше відтискував від участі в управлінні виборні органи державних і громадських організацій. Відбувалося фактичне відсторонення трудящих, робітничого класу від процесу вироблення та реалізації політики.

Список використаної літератури

1. Гелюта А. М. Социальный облик рабочего-интеллигента / А. М. Гелюта, В. И. Староверов. – Москва : Мысль, 1977. – 183 с. ; Gelyuta A. M. Sotsialnyy oblik rabocheho-intelligenta / A. M. Gelyuta, V. I. Staroverov. – Moskva : Mysl, 1977. – 183 s.

2. Ніколаєць Ю. О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія : дис. ... докт. іст. наук : спец. 07.00.06 / Юрій Олексійович Ніколаєць; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. – 481 с. ; Nikolaiets Yu. O. Suspilno-politychni protsesy v URSS druhoi polovyny 1940-kh – pershoi polovyny 1960-kh rokiv: ukrainska istoriografiiia : dys. ... dokt. ist. nauk : spets. 07.00.06 / Yurii Oleksiiovych Nikolaiets; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2008. – 481 s.

3. Лаєвська Ю. В. Перетворення в економіці України в 1953–1964 рр.: історіографія проблеми : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Юлія Віталіївна Лаєвська; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2008. – 218 с. ; Laievska Yu. V. Peretvorennia v ekonomitsi Ukrainy v 1953–1964 rr.: istoriografiiia problemy : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.06 / Yuliia Vitaliivna Laievska; Donetskyy natsionalnyi un-t. – Donetsk, 2008. – 218 s.

4. Додонов О. Ф. Нове бачення періодизації історії радянського робітничого класу і його історіографії / О. Ф. Додонов // Культурологічний вісник. - 2002. – Вип. 8. – С. 67–74 ; Dodonov O. F. Nove bachennia periodyzatsii istorii radianskoho robitnychoho klasu i yoho istoriografii / O. F. Dodonov // Kulturolohichnyi visnyk. - 2002. – Vyp. 8. – S. 67–74

5. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / В. Яремчук. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. – 526 с. ; Yaremchuk V. Mynule Ukrainy v istorychnii nauksi URSS pislialistalskoi doby / V. Yaremchuk. – Ostroh : Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia», 2009. – 526 s.

6. Грицак Я. Українська історіографія. 1991 – 2001: Десятиліття змін / Я. Грицак // Україна модерна : зб. наук. ст. – 2005. – Ч. 9. – С. 43–68 ; Hrytsak Ya. Ukrainska istoriografiiia. 1991 – 2001: Desiatylyttia zmin / Ya. Hrytsak // Ukraina moderna : zb. nauk. st. – 2005. – Ch. 9. – S. 43–68

7. Берхин И. Б. Основные этапы развития советского общества / И. Б. Берхин. – Москва : Знания, 1967. – 62 с. ; Berkhin I. B. Osnovnye etapy razvitiya sovetskogo obshchestva / I. B. Berkhin. – Moskva : Znaniya, 1967. – 62 s.

8. Киселёв В. Н. Рабочий класс СССР – руководящая сила строительства коммунизма / В. Н. Киселёв. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1969. – 223 с. ; Kiselev V. N.

Rabochiy klass SSSR – rukovodyashchaya sila stroitelstva kommunizma / V. N. Kiselev. – Kazan : Izd-vo Kazan. un-ta, 1969. – 223 s.

9. Романцов В. О. Робітничий клас Української РСР (1946–1970 pp.) / В. О. Романцов. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 219 с. ; Romantsov V. O. Robitnychiy klas Ukrainskoi RSR (1946–1970 rr.) / V. O. Romantsov. – Kyiv : Vyd-vo Kyiv. un-tu, 1972. – 219 s.

10. Історія робітничого класу Української РСР у 2-х т. / І. О. Гуржій (відп. ред.), Г. Д. Діденко, О. С. Кудлай та ін. – Київ : Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 507 с. ; Istoriiia robitnychoho klasu Ukrainskoi RSR u 2-kh t. / I. O. Hurzhii (vidp. red.), H. D. Didenko, O. S. Kudlai ta in. – Kyiv : Naukova dumka, 1967. – Т. 2. – 507 s.

11. Подпригорщук Я. В. Рабочий класс Украины в период пятой пятилетки (1951–1955 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Я. В. Подпригорщук ; АН УССР. Ин-т истории. – Киев, 1969. – 23 с. ; Podprigorshchuk Ya. V. Rabochiy klass Ukrainy v period pyatoy pyatiletki (1951–1955 gg.) : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 / Ya.V. Podprigorshchuk ; AN USSR. In-t istorii. – Kiev, 1969. – 23 s.

12. Кондрацкий А. А. Роль рабочего класса в общественно-политической жизни 1959–1970 гг. (На материалах Украинской ССР) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Адольф Адольфович Кондрацкий; АН УССР. Ин-т истории. – Киев, 1975. – 29 с. ; Kondratskiy A. A. Rol rabocheho klassa v obshchestvenno-politicheskoy zhizni 1959–1970 gg. (Na materialakh Ukrainskoy SSR) : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 / Adolf Adolfovich Kondratskiy; AN USSR. In-t istorii. – Kiev, 1975. – 29 s.

13. Кондрацький А. А. Суспільно-політична активність робітничого класу Української РСР в умовах розвинутого соціалізму / А. А. Кондрацький. – Київ : Наукова думка, 1978. – 159 с. ; Kondratskiy A. A. Suspilno-politychna aktyvnist robitnychoho klasu Ukrainskoi RSR v umovakh rozvynutoho sotsializmu / A. A. Kondratskiy. – Kyiv : Naukova dumka, 1978. – 159 s.

14. Рабочий класс СССР и его ведущая роль в строительстве коммунизма / Ц. А. Степанян, А. И. Арнольдов, Б. С. Маньковский и др. – Москва : Наука, 1975. – 568 с. ; Rabochiy klass SSSR i ego vedushchaya rol v stroitelstve kommunizma / Ts.A. Stepanyan, A.I. Arnoldov, B. S. Mankovskiy i dr. – Moskva : Nauka, 1975. – 568 s.

15. Селунская В. М. Социально-политическое единство советского общества / В. М. Селунская, Т. А. Сивохина. – Москва : Мысль, 1982. – 206 с. ; Selunskaya V. M. Sotsialno-politicheskoe edinstvo sovetского obshchestva / V. M. Selunskaya, T. A. Sivokhina. – Moskva : Mysl, 1982. – 206 s.

16. Сениявский С. Л. Изменения в социальной структуре советского общества 1938–1970 / С. Л. Сениявский. – Москва : Мысль, 1973. – 447 с. ; Senyavskiy S. L. Izmeneniya v sotsialnoy strukture sovetского obshchestva 1938–1970 / S. L. Senyavskiy. – Moskva : Mysl, 1973. – 447 s.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2017 р.

D. Nefyodov

**COVERAGE OF SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY
OF UKRAINIAN SSR POSTWAR WORKING CLASS (1946-1965)
IN SOVIET SCIENTIFIC LITERATURE OF THE SECOND HALF
OF THE 1960S – EARLY 1980S**

The purpose of the article is to analyze the coverage of social and political activity of the Ukrainian SSR postwar working class (1946-1965) in Soviet scientific literature of the second half of the 1960s – early 1980s.

We established that Soviet literature of the second half of the 1960s – early 1980s misdescribed the political life of the Ukrainian SSR. The political system of the Soviet society was characterized in the works of historians and social scientists by such features as

“harmonious interaction and clear organization of each level”, “steady expansion of democracy, rights and powers of councils and non-government organizations, enforcement of socialist legality and citizens’ rights”. It was noted that in the conditions of “developed socialism” the political organization of the society “is increasingly becoming national in nature”. “Ideological and political unity of all classes and strata of society” and “smooth unity of the political power and the working class” were peculiar to it.

This research area comparatively with others hasn’t been analyzed. The bureaucratic authority more and more sidelined the elected bodies of state and public organizations from participation in state administration. The actual sideline of workers and the working class from the process of policy formulation and implementation took place.

Keywords: *Ukrainian SSR, working class, postwar reconstruction, historiography, social and political life.*

УДК 316.728-054.73(=161.2)(430)”1945/1990”

О.А. Подобєд

ПОВСЯКДЕННА МОБІЛЬНІСТЬ ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНЦІВ ПОВОЄННОЇ ЗАХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Досліджується повсякденна мобільність переміщених українців у повоєнній Західній Німеччині. Визначено різновиди повсякденної мобільності переміщених українців. З’ясовано, які фактори впливали та ускладнювали повсякденну мобільність.

Ключові слова: *українські переміщені особи, Західна Німеччина, повсякденна мобільність, транспорт, пошта.*

Повсякденна мобільність переміщених українців, які опинилися у повоєнній Західній Німеччині, ще не була у полі зору дослідників, що й зумовлює актуальність розвідки. Автор ставить за мету проаналізувати, які фактори впливали та ускладнювали повсякденну мобільність переміщених українців. Автор спирався на теоретичні праці закордонних дослідників Н. Антонової та А. Данилової, У. Бека, Дж. Уррі. Проблема знайшла часткове висвітлення у праці О. Ватліна. Основу джерельної бази дослідження становили матеріали архівів і преси, спогади сучасників подій.

Проблема повсякденної мобільності перебуває у полі зору переважно соціологів, які розробляють її теоретичні основи. На думку німецького соціолога Ульріха Бека, повсякденна мобільність – мобільність між домом і робочим місцем [2, с. 70]. Його британський колега Джон Уррі більш ширше дивився на проблему і вважав, що мобільності можуть бути тілесні, фізичні, віртуальні, уявні та комунікаційні [39, с. 135-136]. Взявши за основу цю класифікацію, зокрема такий формальний критерій, як принципи подолання відстаней, російські дослідниці Н. Антонова й А. Данилова виокремили наступні види повсякденної мобільності: тілесні (фізичні) та віртуально-комунікаційні переміщення [1]. Під час тілесної мобільності індивіду чи групі осіб доводиться змінювати своє положення у фізичному просторі і перетинати межі свого місця проживання. При цьому пересування здійснюється як із використанням, так і без використання транспортних засобів. Віртуально-комунікаційна мобільність передбачає використання технічних засобів, зокрема телефонів і комп’ютерів, за допомогою яких можна реалізувати повсякденну мобільність, швидко долаючи значні відстані. Зрозуміло, що перший вид мобільності потребує порівняно із другим більших часових витрат.